

Tapio Koski

Juhani Pietarisen haastattelu

Tapio Koski: Mikä herätti kiinnostuksesi filosofiaan ja missä vaiheessa tämä tapahtui? Milloin ja minäkälaisena tunnistit itsessäsi ensimmäiset filosofiset piirteet?

Juhani Pietarinen: Tuohon ensimmäiseen kysymykseen on aika selvä vastaus. Opiskelin Helsingin yliopistossa pääaineenani psykologiaa ja sivuaineina käytännöllistä ja teoreettista filosofiaa. Kiinnostukseni filosofiaan herätti Jaakko Hintikka. Nimenomaan hänen intensiivinen suhtautumisensa filosofisiin kysymyksiin kiinnosti.

Valmistuin psykologiasta, mutta jatkotutkinnon suoritin käytännöllisessä filosofiassa. Väitöskirjani aihe oli tosin kaikkea muuta kuin käytännöllistä filosofiaa, se oli induktiologiikkaa. Hintikka oli tuolloin kiinnostunut induktiologiikasta. Hän kehitti loogista systeemiä universaalihypoteeseille tavoitteena saada niille kieleen

määritelty mitta. Siihen asti Carnap oli kehittänyt induktiivista logiikkaa. Carnapin systeemissä kaikille universaalilauseille tuli konfirmaatioaste nolla, mikä on tietysti epäintuitiivista, koska jotkin hypoteesit ovat selvästi sellaisia, joita voidaan konfirmoida evidenssillä. Hintikka kehitti sitten toisen järjestelmän, missä konfirmaatioasteen mitta toimii tietyllä tavalla oikein. Sovelsin väitöskirjassani Hintikan mittoja konfirmaation paradokseihin, joita ilmeisesti vieläkin opiskellaan jonkin verran – korpiparadoksi ja tämän tyypiset. Sen jälkeen kun sain professuurin Turussa, kiinnostuksen aihe muuttui kokonaan. Etiikka ja yhteiskuntafilosofia tulivat etualalle.

Entä nämä ensimmäiset filosofiset piirteet?

Minä en osaa oikein sanoa sitä. Olin kyllä enemmän kiinnostunut psykologiasta, mutta monet psykologiset kysymykset tietysti liittyivät periaatteellisempiin kysy-

JUHANI PIETARINEN (s.1936) on Turun yliopiston käytännöllisen filosofian emeritusprofessori. Tutkimuksissaan hän on käsitellyt mm. filosofian klasikoita, etiikkaa ja yhteiskuntafilosofiaa sekä erityisesti lääkintäetiikkaa, ympäristöfilosofiaa ja tieteen ja tutkimuksen etiikkaa. Hän on myös usein osallistunut näitä aiheita koskevaan julkiseen keskusteluun.

KIRJOJA:

Lawlikeness, Analogy, and Inductive Logic. *Acta Philosophica Fennica XXVI*. North-Holland, Amsterdam 1972.

Ilon filosofia. Spinozan käsitys aktiivi-

sesta ihmisestä. Yliopistopaino, Helsinki 2001.

Platonin filosofia. Kirja-Aurora, Turku 2001.

Mitä Platon on minulle opettanut. Kirjastudio, Helsinki 2005.

L. Hertzberg & J. Pietarinen (eds.), *Perspectives on Human Conduct*. E. J. Brill, Leiden 1988.

V. Launis, J. Pietarinen & J. Rääkkä (eds.), *Genes and Morality. New Essays*. Rodopi, Amsterdam-Atlanta 1999.

S. Karjalainen, V. Launis, R. Pelkonen & J. Pietarinen (toim.), *Tutkijan eettiset valinnat*. Gaudeamus 2002.

M. Oksanen & J. Pietarinen (eds.), *Phi-*

losophy and Biodiversity. Cambridge University Press, 2004.

OPPIKIRJOJA:

Looginen päättely. Käytännöllisen filosofian julkaisuja, vol. 4, 1992.

J. Pietarinen & M. Kampainen: *Tieteellinen päättely ja tieteen tutkimus*. Turun yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja, 1989.

J. Pietarinen & K. Koukkunen, *Lukiolaisen filosofia 2: Ihminen ja arvot. Tieto ja yhteiskunta*. Kustannuskiila, Helsinki 1995.

J. Pietarinen & S. Poutanen, *Etiikan teorioita*. Gaudeamus, Helsinki 1998.

myksiin. Kouluaikana luin psykologiaa ja olin kiinnostunut myös filosofiasta – mitä nyt siihen aikaan lukiossa filosofiaa oli.

Antoiko senaikainen koulu sinulle eväitä filosofin uralle?

Niin, no en tiedä, psykologin paremminkin. Filosofin ura, jota alun perin en ajatellut, aukeni vasta yliopistossa ja aika myöhään.

Millaisia muistoja opiskeluaika tuo mieleesi? Miten filosofiaa opiskeltiin ja millaista opiskeleminen oli kun aloitit filosofian opinnot?

Siihen aikaan Helsingissä opiskeltiin Hintikan ja Ketosen johdolla lähinnä tieteenfilosofiaa, joka oli etusijalla, sekä logiikkaa.

Minä vuonna tuo tapahtui?

Se oli 1960-luvun puolivälissä. Logiikka ja tieteenfilosofia olivat ylivoimaisesti ne, jotka hallitsivat siihen aikaan filosofiaa ja ylipäänsä kiinnostusta. Muistan hyvin, että etiikka oli pakkopullaa. Se tuntui vanhanaikaiselta. Etiikkahan tuli hyvin myöhään kiinnostuksen kohteeksi, muistaakseni vasta 1990-luvulla. Filosofian opiskelussa on tapahtunut hyvin radikaaleja muutoksia. Tällä hetkellä taas näyttää siltä, että tieteenfilosofia olisi ikään kuin sivussa ja yhteiskuntafilosofia ja etiikka ovat keskeisesti esillä. Nämä syklit ovat jänniä.

Muistatko jotain sen aikaisesta opiskelijaelämästä? Mitä filosofian opiskelijat touhuvat vapaa-ajallaan?

Filosofiassa ei ollut lainkaan opiskelijajärjestöä. Opiskelijajärjestö, johon minä kuuluin, oli psykologian opiskelijoiden Kompleksi. Oli hyvin harvinaista ottaa filosofia pääaineeksi. Meillä oli muutamia henkilöitä, jotka harrastivat filosofiaa intensiivisesti myös opintojen ulkopuolella. Heitä olivat Risto Hilpinen ja Raimo Tuomela, jotka ovat nykyisin professoreita, ja joitakuuta muita – Ilkka Niiniluoto nuorempana opiskelijana. Joitain sosiologeja oli jonkin aikaa mukana – Klaus Mäkelä ja Matti Haavio, joka oli hyvin lahjakas mutta jäi varhain pois akateemisista kuvioista. Mutta filosofian pääaineopiskelijoilla ei ollut järjestöä, eikä järjestötoiminta ollut ollenkaan sillä tavalla aktiivista kuin nykyään. Se on tullut minun ymmärtääkseni 1990-luvulla – marxismin kauden jälkeen syntyi hyvin intensiivinen laajapohjainen kiinnostus filosofiaan ja se jatkuu vieläkin.

Oliko opettajissasi erityisesti mieleen jääneitä, vaikuttavia persoonallisuuksia?

Jaakko Hintikka oli ylivoimainen. Hän liikkui kansainvälisen tutkimuksen huipulla ja kirjoitteli jatkuvasti kansainvälisiin lehtiin artikkeleita. Ja hän oli hirveän innostunut filosofisista kysymyksistä. Nämä tekivät vaikutuksen. Kyllä minä Oiva Ketosenkin luennoilla kävin, mutta Ketonen ei ollut sillä tavalla innostava opettaja. Psykologian puolella oli joitakin, mutta ei sillä tavalla. Psykologian puolella ei ollut ketään, joka olisi liikkunut

kansainvälisen tutkimuksen etunenässä niin kuin Hintikka – ja kyllä se vaikuttaa nuoreen opiskelijaan. Tietysti Georg Henrik von Wright, joka siihen aikaan piti luentoja ja seminaareja. Mutta von Wright oli persoonana etäinen. Hän tuli Cambridgesta Suomeen silloin kun opiskelin filosofiaa. Hän ei vaikuttanut kuin omien tutkimustensa kautta.

Polkuja filosofiassa

Elämä on yksisuuntainen tie, jolla ei voi palata taaksepäin. Tekisitkö filosofina jotakin toisin, avaisitko jonkin oven ja sulkitit toisen?

Ja, tämä on mielenkiintoinen kysymys. Minä olen liikkunut filosofiassa hirveän monella eri alueella: psykologiassa, psykologian filosofiassa, induktiologiikassa ja tieteenfilosofiassa. Induktiologiikka ei ollut minulle oikea ala, en ole tarpeeksi hyvä formaalisissa asioissa. Kyllä niistä kaikista oppi ja niistä on ollut hyötyä, mutta jos haluaa päästä pitkälle jollakin alueella, pitää keskittyä. Sen jälkeen minä olen liikkunut yhteiskuntafilosofiassa ja etiikassa. Bioetiikkaa olen harrastanut useita vuosia ja nyt sitten viime aikoina filosofian klassikoita. Jossain mielessä tämä on luonteva kehityskulku. Jos olisin alusta asti keskittynyt johonkin klassikkoon, niin olisin päässyt paljon pitemmälle. Mutta toisaalta taas olisin menettänyt varmasti monia sellaisia asioita kuin erilaisia kysymyksenasetteluja ja tapoja ajatella asioita.

Se on tavallaan kaksiteräinen miekka. Toisaalta on hyvä, että perehtyy johonkin asiaan hyvin ja pääsee siihen syvälle, mutta toisaalta siinä taas menettää horisontin laajentumisen tuoman näkemysten monimuotoisuuden.

Niin ja sen, että pystyy arvioimaan, mikä merkitys esimerkiksi logiikalla on filosofiassa. Tietystihän logiikka sinänsä on hyvin arvostettu tutkimusala, mutta jos ajatellaan filosofiaa, niin sillä on tietty erityinen merkitys – monet suuret klassikot ovat harjoittaneet ja kehittäneet logiikkaa, Platon, Aristoteles, Leibniz ja muut. Mutta sille pitää antaa tietty asema ja ymmärtää sen mahdollisuudet käsitellä filosofisia kysymyksiä. Puhtaasti formaaliset tutkimusalueet ovat asia erikseen, ja siellähän näyttää avautuvan lähes rajattomia mahdollisuuksia. Mutta jos ajatellaan perinteisiä filosofisia kysymyksiä, tietoteoriaa, ontologiaa ja metafysiikkaa, on hyvä tietää ja nähdä logiikan asema ja merkitys. Jos ei tietäisi mitään logiikasta, eikä olisi harjoittanut sitä yhtään, menettäisi määrättyjä asioita, mutta monia filosofisia kysymyksiä on mahdotonta käsitellä formaalisella kielellä.

Onko elämässäsi ollut murroskohtia, jotka ovat muuttaneet maailmankatsomustasi ja vaikuttaneet tapasi ajatella?

Siiis henkilökohtaisia vai sosiaalisia murroksia?

No, sanotaan ylipäätään sellaisia, jotka ovat vaikuttaneet.

Henkilökohtaisia murroksia ei ole ollut, ei mitään sellaisia radikaalisia muutoksia. Mutta tietysti yhteiskunnallisia muutoksia. Luultavasti kaikkein voimakkain ajattelutapa, ei niinkään minun ajattelutapaani vaan ajattelutapaan ylipäänsä ja filosofisten tutkimusalueiden painotukseen vaikuttanut, on ollut marxilainen liike, joka oli 1970–80-luvuilla kaikkein voimakkaimmillaan. Silloin ihan selvästi suuntautuminen siirtyi yhteiskuntafilosofiaan, etiikkaan ja tämäläisiin kysymyksiin. Oikeastaan minäkin koin muutoksen kohdallani. Ja sitten toinen, joka minua on aina kiinnostanut, on kysymys ihmisen suhteesta luontoon, mikä tuli sitten myöhemmin marxismin jälkeen 1990-luvulla. Mainitsen näistä asioista kirjassani *Mitä Platon on minulle opettanut* (Kirjastudio 2005).

Jos käydään läpi sinun yliopistouraasi, niin oliko jo opiskeluvaiheessa selvää, että pyrit tutkijan töihin ja tekemään yliopistofilosofiasta elämänuurasi?

No ei niinkään filosofiassa, alussa ajattelin että psykologiassa – tutkijan ura oli kyllä ajatuksissa. Tai oikeastaan opiskeluvaiheessa ajattelin psykologiaa käytännön psykologian kannalta, sitä kutsuttiin muistaakseni soveltavaksi psykologiaksi, jakona oli teoreettinen ja soveltava psykologia. Kävin soveltavan psykologian linjan. Kai von Fieandt oli silloin psykologian professori ja hänen vastuullaan oli teoreettinen linja, lähinnä havaintopsykologia. Kyllä minä sitäkin harrastin, mutta en ajatellut sitä omaksi uraksi... kyllä se oli käytännön psykologin ura. Kun siirryin filosofiaan, ei muita vaihtoehtoja tietysti ollut kuin tutkijan ura. Ajauduin siihen huomaamattani.

Minkälaisia olivat ensimmäiset aiheet joihin keskityit?

Ne olivat tieteenfilosofia ja induktiologiikka, joista Hintikka oli niinä vuosina kiinnostunut ja joiden systeemiä hän kehittäi. Aktiivisimmin olivat mukana Risto Hilpinen ja Raimo Tuomela, myöhemmin Ilkka Niiniluoto. Hintikka vaikutti innostuneisuudellaan ja kansainvälisyydellään hyvin voimakkaasti nuoriin tutkijoihin. Hintikan aatehistoriallisessa seminaarissa käsiteltiin kerran Lovejoyn tunnettua kirjaa *The Great Chain of Being*, joka jäi mieleen ja johon olen yhä uudelleen ja uudelleen palannut. Se on varsin mielenkiintoinen kirja. Viime vuosien tutkimukseni käsittelevät hyvin paljon juuri sentyyppisiä aiheita, joita kirjassa käsitellään. Kirja on jäänyt vaikuttamaan mielen taustalle, vaikka aatehistoriaa en ole tehnyt kuin vasta kymmenen viime vuoden aikana.

Millaista polkua pitkin päädyit professoriksi?

Se tapahtui jotenkin itsestään. Hoidin Helsingin yliopistossa jo ennen väittelyä ja hoidin assistenttuuria. Siihen aikaan oli tapana, että professuurien hoito jaettiin, ositettiin. Siinä saattoi olla joku vanhempi väitellyt henkilö ja joku nuorempi hoitamassa osittaista professuuria. Hintikka kävi säännöllisesti USAssa, muistaakseni Stanfordinissa, jossa oli professorina puoli vuotta ja Helsingissä puoli vuotta. Tästä johtuen tarvittiin viransijaisia,

jollaisena minäkin toimin. Se oli ensimmäinen askel, jolloin jo tietyllä tavalla olin yliopistouralla. Sen jälkeen hoidin Jyväskylässä vuoden professuuria, ennen kuin viranhaltijaksi tuli Reijo Wilenius. Vuoden jälkeen siirryin Turkuun kun Jussi Tenkku siirtyi Helsinkiin. Muutaman vuoden päästä sain vakituisen viran.

Yliopisto

Jäit eläkkeelle käytännöllisen filosofian professorin virasta vuonna 2002. Millainen paikka Turun yliopiston filosofian laitos oli tutkimusyhteisönä?

Oikein hyvä. Laitos on pieni ja yhtenäinen. Täällä tutkimus on ollut hyvin voimakkaasti etusijalla. Kaikki viranhoitajat ovat kiinnostuneita tutkimuksen tekemisestä – nimenomaan siihen ja jatkokoulutukseen on panostettu. Tietysti pienen laitoksen ongelma on, että opettajia on vähän ja heidän täytyy liikkua hyvin laajalla alueella. Jokaisen on osattava jotain melkein jokaiselta alueelta ohjatessaan opinnäytteitä. Siinä joutuu hajoittamaan itseään – tilanne on sama suurin piirtein kaikkialla Suomessa. Meillä on hyvin vähän yhteen alueeseen erikoistuneita opettajia, jotka voisivat harjoittaa pelkästään vain omaa alaansa.

Tampereellakin on vain filosofian oppiaine, joka siis toimii Matematiikan, tilastotieteen ja filosofian laitoksella.

Meilläkin oli yhdessä vaiheessa aineryhmälaitos, ja nyt näyttää siltä, että siihen ollaan palaamassa – hallinto haluaa isompia laitoksia. Tiedekunta vastustaa niitä, koska on koettu, että oppiainepohjainen toiminta on järkevämpää, siis yhteisöllisenä toimintana. Aineryhmälaitos on sisällöllisesti keinotekoinen.

Yliopistojen kehittämisestä on jälleen käyty kiihvästä keskustelua siirryttäessä uuteen palkkausjärjestelmään. Yliopistojen yhteiskunnallinen asema ja yliopistollinen työ ovat muuttuneet vuosikymmenten aikana suuresti. Millaisena itse koet yliopiston muutoksen oman urasi aikana?

Tilanne ei vielä ole tullut kovin huonoksi. Yliopistohan ovat valtavasti kasvaneet ja onhan se tuonut toisentyypistä aktiviteettia. Se kyllä täytyy sanoa, että yhteiskunta on toiminut paremmin unilukkarina kuin aikaisemmin. Minä en ollut silloin täällä kun Turun yliopisto oli yksityinen yliopisto, mutta silloin pienet laitokset saattoivat olla ehkä hyvin uneliaita, koska ei ollut kovin suurta valvontaa ulkoa päin, ei ollut tulovastuuta eikä muuta vastaavaa. Kehitys kulkee kyllä nyt liikaa siihen suuntaan, että tulee isoja yksikköjä, organisaatiot laajenevat ja tulee uudentyyppistä toimintaa. Silloin valvontaa ja kontrollia täytyy lisätä ja se taas tuottaa väärentyyppistä byrokraattista työtä, joka vie valtavasti aikaa.

Minun aikanani tilanne ei vielä ollut kovin huono. Tutkimonuudistusprosessi oli kyllä tuskallinen, siihen käytettiin hirvittävästi aikaa, resursseja, kokouksia ja lopputulos oli plus/miinus nolla. Kun nyt katsoo pro-

fessoreiden työmäärää, niin kyllä heitä väärinkäytetään, sitä pätevyyttä, resursseja ja kapasiteettia. Minulla on sellainen käsitys uudesta palkkausjärjestelmästä, en tosin ole seurannut keskustelua, että se on valtiovarainministeriön idea. Menettely näyttää suoraviivaiselta: pyritään järki-peräistämään asioita ja annetaan muutaman henkilön tehtäväksi konkretisoida pyrkimys. Toteutus ei useinkaan onnistu. UPJ:n tapauksessa toteuttajat eivät näytä hyviltä organisaation asiantuntijoilta eivätkä ollenkaan yliopisto-maailman asiantuntijoilta. Idea toteutetaan riippumatta siitä, mitä mieltä kohdealueella ollaan. Kohdealueen käyttäytyminen vaihtelee. Se voi olla aktiivista vastarintaa, jota Helsingin yliopistossa yritettiin, tai sitä, että yritetään pienimmällä mahdollisella vaivannäöllä hoitaa asia, niin kuin ajattelen Turussa tehdyn. Kummassakin tapauksessa asiaan haaskaantuu valtavasti energiaa. Se mikä on ihmeellistä, on kuurous, ei kuunnella – puolin eikä toisin – miten uudistus voisi toimia ja miten sitä voitaisiin järjeistää. Kyllä varmaan UPJ:ssä lähtökohtajatus on ihan hyvä – siis kullekin ansioittensa mukaan, mikä on tietty oikeudenmukaisuuden periaate. Mutta miten se toteutetaan, tuntuu joskus absurdilta. Jokaiselta hänen kykyjensä mukaan ja jokaiselle hänen ansioittensa mukaan. UPJ:n ajatus näyttää olevan, että palkittaisiin kykyjen mukaan...

... eikä tarpeen mukaan. Tuli mieleeni tunnettu vanha marxilainen ajatus, että kukin tekee kykyjensä mukaan ja saa tarpeittensa mukaan.

Niin, aivan.

Filosofia yhteiskunnassa

Olet kirjoittanut yliopistollisen tutkimuksesi ohessa lukuisia yleistajuisia johdantoja filosofisiin aiheisiin, oppi- ja kurssikirjoja sekä lehtiartikkeleita, joiden kautta olet osallistunut ajankohtaisiin keskusteluihin. Millainen on mielestäsi filosofian tai filosofin yhteiskunnallinen rooli?

Sehän voi tietysti vaihdella. Riippuu siitä, mitä filosofilla ja filosofilla tarkoitetaan ja mikä tutkimusalue on kyseessä. Jos on puhdas matemaatikko, loogikko, tieteidenfilosofi tai vastaava, niin se ei tietenkään anna kovin paljon eväitä yhteiskunnalliseen keskusteluun. Ei se kyllä estäkään. Chomsky on hyvä esimerkki: hän tutki kielen formaalisia rakenteita ja hänen tieteelliset saavutuksensa ovat siellä, mutta mies osallistuu edelleen aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Entä jos haetaan sellaista filosofia tai filosofin roolia, jolla on relevantteja kytköksiä yhteiskuntaan, politiikkaan, tieteeseen ja joka vaikuttaa kansalaisyhteiskuntaan.

Filosofiassa mitä suurimmassa määrin osa-alueita, joilla on vaikuttamiseen suora relevanssi. Ajatellaan vaikka bioetiikkaa ja keskustelua keinoalkuisista lisääntymismenetelmistä, sehän on vaikuttanut voimakkaasti jopa lainsäädäntöön. Ajattelutavan muutoksen huomaa siitä,

että kymmenkunta vuotta sitten ei voinut ajatellakaan, että lakiesitykseen olisi tullut samaa sukupuolta olevien reproduktio-ongelmat. Nyt ne ovat siinä, ja uskon että filosofinen keskustelu ja argumentointi ovat vaikuttaneet. Ympäristöetiikka on toinen alue, jossa filosofinen keskustelu luonnon arvoista ja eläinten oikeuksista on vaikuttanut hyvin voimakkaasti ihmisten näkemyksiin.

Syviin elämänongelmiin ja käytännön toimiin liittyviin kysymyksiin on jostain hyvä saada ja hakea niihin liittyvät ja niitä ohjaavat premissit...

Niin, ensinnäkin käsitteellistä selkeyttä ja järkeviä perusteluja asioille. Sitähän filosofia voi tarjota – ei niinkään ohjeita, että toimikaa tai ajatelkaa tietyllä tavalla.

Filosofia siis virittää järkevän horisontin, jonka puitteissa on mielekästä käydä keskustelua. Jos keskustelu on täysin levällään, käy helposti, että näkökulmat eivät tavoita toisiaan.

Esimerkiksi kysymys ihmisen suhteesta luontoon on valtavan laaja. Tarvitaan jokin menetelmä, jolla jäsentää erityyppisiä kysymyksiä. Auttaa hyvin paljon, kun pystyy jäsentämään ihmisen ja luonnon suhteeseen liittyviä moninaisia kysymyksiä. 1980-luvun alkupuolella pidin Westermarck-seuran kokouksessa esitelmän ihmisen suhteesta luontoon. Jäsenisin neljä erityyppistä luontoon kohdistuvaa asennetta, joita edelleenkin käytetään. Tein silloin mm. nykyisin yleisesti käytetyn erottelun ihmiskeskeisiin ja luontokeskeisiin asenteisiin, tosin käyttämättä juuri noita termejä.

Jotkut filosofit ovat sitä mieltä, että filosofia ei voi olla käytännöllistä siinä mielessä, että voitaisiin puhua soveltamisesta.

Ei sillä tavalla, että johdettaisiin käyttäytymisohjeita, siis jostain etiikan teoriasta tai yhteiskuntateoriasta johdettaisiin normi, joka sanoo että ihmisten pitää toimia tietyllä tavalla. Ei niin. Paremminkin filosofia tarjoaa tiettyjä – tämä on hieman latteaa ilmaisu – eväitä ajattelulle ja tarjoaa niitä yleiseen keskusteluun ja pohdiskeluun ja vaikuttaa sitä kautta yhteiskuntaan. Ei niin, että filosofi sanelisi ohjeen, että selektiivinen abortti on väärin ja sitä ei saa tehdä tai että se pitää tehdä aina kun mahdollista. Filosofia tarjoaa käsitteellisiä työkaluja ja tapoja asettaa kysymyksiä. Se on oleellista. Onhan etiikassa yritetty tehdä jopa aksiomaattisia järjestelmiä, jotta voitaisiin johtaa ehdottomia normeja, mutta ne ovat kaikki epäonnistuneet. Habermasin ajatus praktisesta diskurssista on hyvä: esitetään niin paljon puheenvuoroja kuin mahdollista, jotta niistä voitaisiin keskustella mahdollisimman vapaasti, ja kaikki saavat yhtä paljon mahdollisuuksia esittää puheenvuoroja keskustelua varten. Tärkeä pointti Habermasin teoriassa on se, että rationaalinen argumentti aina voittaa. Se on tietysti optimistinen näkemys. Näinhän ei tietenkään tapahdu reaalisessa todellisuudessa, mutta filosofin pitää kuitenkin tuoda tämä ajatus esille: että olemassa on parempia ja huonompia perusteluja jollekin asialle.

Onko tiedeyhteisö vastaanottavainen tämän tyyppisille ajatuksille?

Kyllä minun mielestäni on. Asenteita on tietysti monenlaisia. Mieleeni tulee parikin tunnettua suomalaista luonnontieteilijää, jotka suhtautuvat avoimen halveksuvasti filosofiaan ja sen mahdollisuuksiin, mutta hekin kuitenkin lukevat filosofiaa – ja filosofoivat, useimmiten amatöörimäisesti. Toisaalta myös filosofian tulee olla vastaanottavainen erityistieteille.

Tutkimuseettisellä keskustelulla on ollut hyvin suuri vaikutus. Olen itse käyttänyt puheenvuoroja tieteen etiikasta ja toiminut tutkimuseettisessä neuvottelukunnassa. Siellä on jatkuvasti filosofian edustaja – nykyisin Veikko Launis Turun yliopistosta. Filosofeja kuunnellaan, heidän puheillaan on merkitystä.

Tiede ja vastuu

Olet puhunut paljon sosiaalisen vastuun etiikasta tieteessä. Voiko tutkijalta vaatia sosiaalista vastuuta ja mitä se tarkoittaa?

Kyllä minusta sitä pitää vaatia. On tietysti problemaattista, mitä se tarkoittaa. Mutta ainakin sitä, että tutkija ei ole vain tutkija, hän on yhteiskunnan jäsen. Tietysti voi kysyä, onko hänen vastuunsa tutkijana sama kuin yhteiskunnan jäsenenä. Minusta tutkijan oma ammatti implikoi määrätyn tyyppistä vastuuta siitä, miten tutkimustyötä käytetään yhteiskunnassa. Tutkijalla ei ole lupa vetäytyä kokonaan syrjään siitä vastuusta, mikä tulosten käyttöön liittyy. Se voi olla monenlaista, ja yleisenä ajatuksena voisi käyttää Kantin periaatetta, että ketään ei voi vaatia vastuuseen sellaisesta, mihin ei kykene vaikuttamaan.

Ajattelet siis sillä tavalla, että tutkijalla pitää olla kansalaisyhteiskunnan jäsenenä taju ja ymmärrys tieteellisen työn merkityksestä.

Niin, kyllä. Kysymys tiedon käyttämisen problematiikasta on vaikea. Siinä määrin kuin ylipäänsä voi vaikuttaa siihen miten tietoa käytetään, tutkijan pitäisi pyrkiä vaikuttamaan. Se voi tietyissä tilanteissa olla hyvin vähäistä, mutta toisissa tilanteissa hyvinkin suurta.

Tutkijalta edellytetään siis aika paljon. Esitän tällaisen yksinkertaisen ajatuksen, että tutkijanhan täytyy ymmärtää, että poliittisten päätösten perusteella tehdään ratkaisut, miten käytetään tutkimustuloksia. Pitäisikö nyt tutkijan ajatella, että ei kannata päästää tiettyjä tietoja päätöksentekijöille. Jos tulee arkaluonteisia tuloksia, niin pitäisikö tutkijan miettiä, että näistä ei kannata ”tehdä numeroa”

Se on vaikea kysymys. Minä voin hyvin kuvitella, että semmoinen tilanne voisi olla olemassa.

Jokainen valistunut ihminen tietää, miten poliittiset käytännöt saattavat vaihdella. Tarkoitan sitä, että poliittisessa päätöksenteossa helposti mennään hektisen opportunistin aallon harjalla, toisinaan enemmän

toisinaan vähemmän. Eihän tärkeitä asioista voi jättää tällaisen apparatuurin päätettäväksi!

Kyllä, se on yksi asia. Esimerkiksi lääketieteessä tunnetaan vapaaehtoisia moratorioita: pidättäytyään tutkimasta vaikkapa ihmisen kloonamista. Itseen arvostava tutkija tai tutkijayhteisö ei suoranaisesti pyri kehittämään keinoja siihen. Siitä huolimatta sellaista tutkimusta tehdään jossakin, ja minä uskon, että tiede vääjäämättä kulkee siihen suuntaan. En usko, että tieteellistä tutkimusta pystytään pysäyttämään, eikä sitä pidäkään ulkopäin valvoa. Tutkijan vastuu tulee yhteiskunnallisena vastuuna: hänen on vaikutettava siihen, miten yhteiskunta käyttää tutkimustuloksia hyväkseen. Määrätyllä tavalla ymmärrän kyllä sen ajattelutavan, että tutkija ei henkilökohtaisesti ole vastuussa siitä, miten tietoa käytetään, vaan vastuun kantavat yhteiskunnan päätöksentekijät. Moraalinen vastuu on silti viime kädessä yksilön. Sitä ei voi siirtää yksilöltä pois kokonaisuudessaan. Jossain määrin ehkä, mutta ei kokonaisuudessaan. Tästä ei ole mitään yleistä ohjetta, miten jokaisen yksittäisen tutkijan pitää menetellä. En voi mennä sanomaan fyysikolle, että jos sinä teet jonkin löydöksen, josta voidaan kehittää tuhoase, sinun täytyy välttämättä olla siitä hiljaa tai että sinun pitää välttämättä ottaa yhteyttä päätöksentekoon tai ryhtyä elämänikäisiin aktiivisiin toimiin. En voi antaa sellaisia ohjeita. Mutta kysymys on olemassa: sinulla on moraalinen ongelma, et pääse siitä mihinkään, sinun täytyy tehdä johonkin suuntaan ratkaisu. Ongelmaa ei voi siirtää pois ajattelemalla, että vastuullani ei ole muuta kuin se, että tuotan mahdollisimman luotettavaa tietoa, jonka jälkeen yhteiskunta hoitaa kaiken muun.

Jakaisitko eetikko Emmanuel Levinasin käsityksen, että etiikka on ensimmäistä filosofiaa, koska sen kanssa joudumme tekemisiin ennen muita filosofisia kysymyksiä jo siksi, että olemme ihmisiä toisten ihmisten keskuudessa?

Minä en tiedä, päteekö se kaikkeen filosofiaan. Esimerkiksi ontologinen peruskysymys: mitä on olemassa? Tai epistemologinen kysymys: mitä tieto on? Palautuvatko ne etiikkaan? Kyllä ne ehkä jossain mielessä voivat palautua eettisiin kysymyksiin, jos etiikan ymmärtää hyvin laajalti.

Voisiko tätä ajatella siten, että ennen kuin voidaan lähteä pohtimaan ontologiaa, meidän pitää järjestää suhteemme muiden ihmisten kanssa. Tämän suhteen luonteen voidaan ajatella olevan eettinen, mistä käsin määrittäytyy suuntautumisemme maailmaan.

Kyllä varmasti sosiaalisten suhteiden perusta on eettinen, mutta onko näin myös kaikkien filosofisten kysymysten suhteen? Mutta nämä kysymykset ovat tärkeitä meidän elämämme kannalta.

Kysymystä pitänee ajatella Levinasin ”toisten kasvojen” idean kautta: miten tämä suhde konstituoii minun ihmisenä olemista, jonka kautta syntyy yhteinen tekeminen.

Kysymykset ovat tärkeitä meidän elämämme kannalta. Ja kun jokin asia on tärkeä elämän kannalta, se on eettinen kysymys. Onhan epistemologiassa hyvin paljon teorioita, joissa uskomisen ja tietämisen käsitteet palautuvat etiikkaan. Kysymyksessä on tiedon justifiointi, oikeuttaminen: millä perusteella minä oikeutan tämän tiedoksi tai että joku ei ole tietoa – viime kädessä nämä palautuvat eettisiin kysymyksiin ja arvokysymyksiin. Olemassaoloon ja olemiseen voidaan liittää samalla tavalla kysymys oikeuttamisesta.

Luonto

Mitkä ovat ja miksi tämän päivän ja tulevaisuuden tärkeimmät aihepiirit etiikan käytännön kysymyksille tai soveltavalle etiikalle?

Kun ajatellaan ihmiskunnan tulevaisuutta, niin vastaus on selvä – ne ovat ympäristökysymykset ja ihmisen suhde luontoon.

Niin, nämä muodostavat perustan kaikelle...

... ja kun ajatellaan miten suuria käytännön ongelmia ovat ja miten ne kasvavat kaiken aikaa. Minä en ole optimisti, tiedeoptimisti tai tekno-optimisti, siinä mielessä, että ajattelisin tieteen kehittyvän siten, että sitä kautta voitaisiin ratkaista ongelmat. Sen näkee hyvin Kioton kysymyksistä – vaikka tiede voi sanoa, miten saasteita voidaan vähentää, lopputulos määräytyy poliittisesti.

Näetkö mitään valoa putken päässä, miten tulevaisuus voidaan nähdä optimistisesti?

En näe mitään muuta – en tiedä onko tämä perusteltua – kuin idean dialektisesta kehityksestä: jos joku ajattelutapa, suuntaus tai menettelytapa menee liian pitkälle, sille syntyy voimakkaita vastavoimia. Tämäkin ajatus, että vastavoimat tulevat ajoissa riittävän suuriksi ja pystyvät kääntämään kehitystä, perustuu tiettyyn optimismiin. Aina on olemassa on vaara, että kehityskulku on peruuttamatonta eikä ratkaisua enää ole.

Eli kun ongelma on olemassa, on myös ainekset ongelman ratkaisemiseksi.

Niin kyllä, siihen teoreettiseen tai tieteelliseen ratkaisuun, mutta ei se näytä politiikassa pätevän. Luonnon saastumisen ja köyhtymisen ongelmaan ratkaisun avaimet ovat olemassa ja tiedetään, mitä pitäisi tehdä. Mutta onko meillä avaimet, joilla saataisiin aikaan riittävän radikaaleja toimenpiteitä? Tässä on kysymys hyvin laajasta ongelmavyöhydestä ja monimutkaisista asioista. Kun ajattelee maailmanlaajuisia toimijoita ja organisaatioita, niin tuntuu toivottomalta, että asioita voitaisiin hallita muuten kuin että jossakin mennään niin toivottoman pitkälle, että on pakko tehdä jotain. Eikä kysymys ole pelkästään yhdestä yhteiskunnasta eikä edes Euroopasta tai ns. länsimaista. Kun tilannetta ajatellaan globaalisti, mukana on niin paljon erilaisia toimijoita, jotka toimivat aivan eri pohjalta ja joiden ajatusmaailma on aivan

toinen, että kehityksen hallinta on mahdotonta. Täytyy vain katsoa, miten asiat etenevät. Tällä hetkellä näyttää siltä, ettei suurille ongelmille mahda mitään. Maapallon tila menee sellaiseksi kuin menee. Mutta vielä olemassa kaunista ja puhdasta luontoa. On elämää ja sen monimuotoisuutta. Sitä kannattaa pitää arvona ja nauttia siitä. Tietysti on surullista kun maapallo köyhtyy, kun elämänmuotoja ja kulttuureja häviää kaiken aikaa. Mutta eihän voi koko ajan pelkästään sitä ajatella.

Mikä motivoi kiinnostuksesi näihin aiheisiin?

Olen aina ollut luontoihminen ja tunnen, että luonto on lähellä. Liikun paljon luonnossa, vaikka en ole luontoeksperti. Asun maalla, minulla on henkilökohtainen suhde luontoon.

Montako lintulajia tunnistat?

En ole koskaan laskenut; en ole bongari, mutta väitän, että 100–200. Kesän aikana laskin Kustavin mökillä 78 eri lintulajia.

Kiinnostuksesi ympäristöfilosofiaan tulee siis aika luonnollisesti siitä, että olet kiinnostunut luonnosta ja ympäristöstä ja olet filosofi.

Ympäristöfilosofiasta on kirjoitettu paljon kiinnostavia kirjoja. Enää en tosin kovin paljon seuraa ympäristöfilosofista keskustelua. Nyt olen kiinnostunut filosofian historian klassikoista.

Voiko sanoa, että ympäristöfilosofiassa on tapahtunut edistystä vilkkaan keskustelun myötä vai onko olenainen sanottu jo.

En tiedä. Filosofiasahan tilanne on se, että samat kysymykset heräävät aina uudelleen ja uudelleen. Ihmisen suhde luontoon oli esimerkiksi Platonilla hyvin tärkeä kysymys. Ihmisen asema ja tehtävä luonnossa ovat hyvin vanhoja kysymyksiä, samoin ylipäänsä kaikki filosofiset kysymykset. Ne toistuvat ja ovat esillä kaikkina aikoina. Lähestymistavat vaihtelevat ja uudentyyppistä terminologiaa käytetään. Mutta kyllä minä uskon, että filosofia edistyy siinä mielessä, että filosofinen analyysi täsmentyy ja tulee uusia käsitteellisiä välineitä. Perimmäiset kysymykset toistuvat ja niihin täytyy jokaisena aikakautena etsiä vastaus, joka löytyy hieman erilaisen ajattelutavan pohjalta. Kysymys on siitä, millä tavalla artikuloidaan vanhoja kysymyksiä, miten nähdään ne ongelmat, jotka liittyvät ihmisen suhteeseen luontoon ja mitä pitäisi tehdä. Periaatteellinen voimakkaasti vaikuttanut ajattelutavan muutos on ihmiskeskeisen ajattelutavan ylittämisen – että on mahdollista ajatella muutenkin kuin pelkästään ihmiskeskeisesti. Minä luulen, että hyvin pitkälle 1900-luvun loppupuolelle ajateltiin ilman muuta ihmiskeskeisesti. Ajateltiin, että kysymys koskee vain ihmistä, ihmisen suhdetta luontoon, ihmisen kannalta. Se on aika radikaali uusi ajattelutavan mahdollisuus, että luonnolla olisi itseisarvoa ja ihminen on vain osa luontoa. Meillä Pentti Linkola toi sen oman ajattelunsa pohjalta esille hyvin varhain.

Voisiko sitä kutsua tietynlaiseksi antihumanismiksi, koska siinä asioita ei ensisijaisesti katsota ihmisen vaan luonnon kannalta?

Kyllä, ja siihen voi liittyä hyvin voimakkaasti – jos ottaa esimerkiksi Pentti Linkolan vaikka hän ei varsinaisesti olekaan ammattifilosofi – ihmisviha, mutta ei kuitenkaan niin pitkälle vietyä, että ihmiset pitäisi hävittää. Linkolahan seuraa asioita hyvin johdonmukaisesti biologisesta lähtökohdasta ja katsoo, että ihminen on yksi laji lajien joukossa ja jokainen laji on arvokas.

Mistä tämä vihamielisyys tulee?

No siitä, että ihminen dominoi ja häiriköi ja hävittää luonnon monimuotoisuutta, mikä täytyy keinolla millä hyvänsä ehdottomasti lopettaa. Tämän johdosta Linkola on ajautunut esittämään äärimmäisiä keinoja, jotka minun mielestäni eivät johda mihinkään positiiviseen lopputulokseen. Ne ovat psykologisesti mahdottomia keinoja, ne eivät voi onnistua.

Filosofian klassikot

Olet kirjoittanut paljon filosofian klassikoista ja lähestynyt filosofian nykysteemojakin joidenkin klassikkojen näkökulmasta. Mikä on mielestäsi filosofian historian tutkimuksen merkitys nykyfilosofialle ja miksi filosofian klassikoita kannattaa tutkia?

Sanoisin kaksi asiaa. Ensimmäinen on se, että ne ovat mielenkiintoisia. Ajatusrakennelmat, joita he ovat kehittäneet, ja miten he ovat lähestyneet filosofisia ongelmia, ovat sinänsä mielenkiintoisia. Mutta usein ne ovat vaikeasti avautuvia. Ne eivät välttämättä avaudu meille, koska historiallinen perspektiivi ja ajattelutapa ovat erilaisia. Lisäksi monet klassikot muotoilevat käsityksensä omalla tavallaan, mikä aiheuttaa tulkinnallisia ongelmia. Toinen on se, että klassikoilta löytää vastauksia kysymyksiin, joita tälläkin hetkellä filosofissa tarkastellaan. Platonin yhteiskuntafilosofisesta ajattelutavasta tai Spinozan etiikasta voi oppia paljon. Monet kysymykset ovat edelleen ihan samoja, ja he ajattelivat hyvin syvällisesti ja näkivät näiden kysymysten luonteen ja yhteyden muihin filosofisiin kysymyksiin.

Minkä vuoksi kiinnostuksesi kohteina ovat olleet juuri Platon ja Spinoza?

Kiinnostus Spinozaan syntyi luettuani Stuart Hampshire'n pienen kirjasen *Spinoza*. Jotenkin se ”ko-lahti”. Sen jälkeen rupesin lukemaan Spinozan *Etiikkaa*, joka ensilukemalta on hirvittävän vaikea, ei tahdo avautua millään. Vähän kerrassaan aloin miettiä, mikä hänen ajattelutapansa tai ajatusrakennelmansa takana on. Pidin 1980-luvulla luentoja Spinozan filosofiasta ja kirjoitin niiden pohjalta pikku kirjasen ja huomasin, että se puhuttelee muitakin. *Ilon filosofia* oli tarkoitettu lähinnä oppikirjaksi. Spinoza osaa käsitellä kysymyksiä sillä tavalla, että ne kokee ajankohtaisiksi ja henkilökohtaisiksi, jotenkin universaaleiksi mutta kuitenkin yksilöä puhutteleviksi. Spinoza on edelleen tällä hetkellä yksi kaikkein

keskeisin tutkimusteni kohde. Ajattelutapa ja tulkintalinjat avautuvat edelleen ja tämä itse asiassa johdatti Platoniin. Huomasin, että Platonin perusajattelutavassa maailman perimmäisen olemuksen muodostaa universaali aktiivinen voima. Siinä on hyvin paljon samankaltaista Spinozan kanssa – tavallaan luen Platonia niin kuin Spinozaa.

Kerrot *Ilon filosofiassa* vuonna 1993, että jossain vaiheessa Spinozan filosofia alkoi puhutella sinua. Mainitset kirjassasi kaksi seikkaa: hänen järjestelmänsä muodostaa kattavan kokonaisuuden, jossa ihminen iloineen ja suruineen asettuu kokonaisuuden elimelliseksi osaksi. Toinen seikka on hänen ajattelunsa valoisuus, joka rohkaisee, lisää ymmärrystä ja poistaa turhia särmiä elämästä, mikä tuottaa levollisuutta ja mielenrauhaa. Miten kommentoisit tänään, 13 vuotta myöhemmin, näitä ajatuksia?

Kyllä nuo molemmat pitävät paikkansa, mutta tällä hetkellä olen Spinozasta enemmän kiinnostunut filosofisten kysymysten käsittelyn kannalta. Spinozan filosofiassa on myös lohdutuspuoli. Hänen filosofiassaan on jotain hyvin rauhallista ja tietystä mielessä optimistista, vaikka hän sanookin *Etiikan* lopussa, että vain harvat pääsevät ajattelussaan sille tasolle, että kuva todellisuudesta on selvä, kirkas, yhtenäinen ja tuo siunausta. Jos pääsisi vähänkin sille tielle... Spinozan voima on siinä, että hänen filosofiansa koetaan näin. Tai sitten se vaikuttaa huomaamatta, ei se ole aina välttämättä tietoista.

Onko filosofia tuonut omaan elämäsi onnea, harmoniaa ja mielenrauhaa?

Kyllä, tiettyyn rajaan saakka. Kyllä minä uskon, että se on aidosti vaikuttanut.

Mainitset, että Spinozan filosofiassa on valoisuuden ja ilon elementti – ja kuten aiemmin sanoin – ”joka rohkaisee, lisää ymmärrystä ja poistaa turhia särmiä...”. Mitä kautta tämä vaikutus ”menee ihmiseen”? Onko se niin, että me luemme tekstiä, pohdimme käsitteitä ja sitten nämä käsitteet vaikuttavat. Onko tämä ainoa keino vai onko joitain muita harjoituksia tai harjoitteita? Liikunnanfilosofina minulla on tietysti taka-ajatuksena idea, että olemassa on fyysisiä harjoituksia, joiden avulla pystyy saavuttamaan iloa ja valoisuutta. Tietty ilon kokemus saattaa spontaanisti tulla esimerkiksi pitkän juoksulenkin aikana ja olen kokenut tämän tuovan rohkeutta ja levollisuutta. Tämä myös karsii omasta egosta turhia särmiä pois.

Tuo on hyvin mielenkiintoinen kysymys. Minusta siinä ovat molemmat puolet. Spinozalla tulee hyvin selkeästi esiin kognitiivinen puoli. Tietysti se, että saa käsitteellistä selvyyttä asioihin sinänsä jo auttaa monissa tilanteissa.

Vai onko kysymys esitystavasta – siitä, että asioita ei voi esittää muille kuin käsitteinä ja sanoina paperilla.

Minä uskon, että siinä on sellainen vaikutus, ja siinä on myös tietty esteettinen vaikutus, kun lukee esim. afo-

Kuva: Tapio Koski

rismeina Spinozan *Etiikan* todistuksia, joissa on geometrinen esitystapa. Toisaalta, jos ajattelee *Etiikan* lukemista, siitä on äärettömän vaikea saada selvää ilman koulutusta ja pitkäaikaista harjoittelua. Keskeinen teemahan koko *Etiikassa* on, että kaikki palautuu voimaan, aktiiviseen voimaan, ja esimerkiksi tietokin on aktiivista voimaa. Mitä enemmän meillä on tietoa, sitä enemmän meillä on hyvettä'. Mitä enemmän elämme järjen ohjaamana, niin kuin hän sanoo, sitä enemmän meillä on hyvettä, jonka alkuperäinen merkitys on voima. Ajattelun voima ei ole mitään erillistä meissä olevaa voimaa, vaan se on voimaa, joka heijastuu kaikkialle. Se on myös emotionaalista voimaa.

Tarkoittaako Spinoza käsitteellistä, kognitiivista, reflektoitua ymmärrystä?

Kyllä. Spinoza erottaa kolme erilaista tiedon lajia. Kaksi niistä on reflektoitua, käsitteellistä ymmärrystä. Aistien välityksellä saamme ensimmäisen alimman tason tiedon, joka on myös hyödyllistä, ilman sitä emme pystyisi elämään. Korkein on intuitiivinen tieto, joka on hyvin merkillinen ja siitä on vaikea saada otetta. Sitä on vaikea artikuloida eikä Spinoza pystynyt artikuloimaan, mitä hän sillä tarkoittaa. Se on jotain hyvin oleellista ja ilmeisesti jotain sellaista välittömästi vaikuttavaa, että

on jokin käsitys maailmasta ja että minä käsitteellisesti hallitsen asioita, mistä tulee luottamuksen kokemus ja tunne.

Minulla on itselläni sellainen kokemus, että ensimmäisen ja toisen tiedon lajin jälkeen tapahtuisi ”ontologinen hyppy” intuitiiviseen tietoon, ikään kuin tapahtuisi jonkinlainen katkos.

Intuitiivinen tieto ei ole päättelytietoa. Siinä on se oleellinen ero. Järjen tieto on päättelytietoa niin kuin tiedeessä tehdään.

Kysymys kuuluu nyt, mistä intuitiivinen tieto tulee, minkä seuraus se on?

Se on seurausta Spinozan mukaan siitä, että jokainen ihmisyksilö on oleellinen osa universumin perusvoimaa, aktiivista voimaa, jumalan voimaa, luonnon voimaa eli substanssin perusvoimaa, niin kuin hän kutsuu sitä. Se on sama meissä ja jumalassa.

Valuuko tämä intuitiivinen tieto jostain ihmiseen vai avautuuko hän siten, että potentiaalisuus aktualisoituu hänessä?

Kyllä, se on meissä. Olen tullut siihen johtopäätökseen, että tämä jälkimmäinen on se Spinozan ajattelutapa. Se on meissä jokaisessa maailmassa olevassa yk-

silössä. Sen täytyy vain päästä esiin. Jossain tilanteessa, esim. intensiivisessä ajattelussa se pääsee esille meissä ja aiheuttaa sen vaikutuksen, minkä se aiheuttaa.

Tuohan on hieman samantyyppinen ajatus kuin Heideggerin käsitys autenttisuudesta ihmisestä – miten epäautenttinen ihminen muuttuu autenttiseksi. Ymmärtääkseni tulkinta on se, että se ei ole mitään ihmiseen ylhäältä päin pantua eikä mitään jumalan ilmoituksen kaltaista vaan ihmisessä ikään kuin aukeaa jotain.

Se on ihan sama ajattelutapa. Minä luulen, että Heideggerin autenttinen tieto on hyvin samanlaista kuin Spinozan intuitiivinen tieto, adekvaatti tieto. Ja silloinhan ihminen on nimenomaan autenttinen, silloin hän toimii oman olemuksensa mukaisesti. Se aktiivinen voima, joka on osa jumalan voimaa, universumin perusvoimaa, on Spinozan mukaan ihmisyksilön olemus. Minä luulen, että Spinozan ajattelun taustalla on uuden ajan tiede, jonka tieteelliset selitykset hän pyrki soveltamaan metafysiikkaansa. Tiedehän päättyi luonnon lakeihin. Tiede ei yllä sinne, minne filosofinen ajattelu pyrkii: luonnon lakien taakse. Mistä luonnon lait tulevat, mikä on niiden perimmäinen olemus?

Siis klassikkojen merkitys on siinä, että sieltä löytyy sellaisia teemoja, joihin jokainen omaa elämänsä pohtiva ihminen törmää jossain vaiheessa elämässään. Tällöin lukeminen saa aikaan vuoropuhelun tekstien ja oman itsen kanssa.

Kyllä, mutta se ei ole mikään helppo menetelmä. Paneutuminen vaatii keneltä tahansa valtavasti aikaa ja energiaa. Olemassa ei ole automaattista menetelmää, joka päästä ihmisen yksikäs kaikista ongelmista.

Platon, järki ja nykyaika

Klassikoista ehkä Platonista on kirjoitettu kaikkein eniten. Miltä tuntui lähteä lähestymään Platonia tämän valtavan tutkimusperinteen tietäen?

Eihän sitä millään pysty lukemaan kaikkea, mitä muut ovat kirjoittaneet. Täytyy vain löytää oma lähestymistapa, joka välttämättä ei ole edes oma. Joku toinen on voinut sanoa ihan samat asiat. Sille ei voi mitään. Tärkeää filosofisessa tutkimustyössä on se, että ajattelee itse asiat läpi.

Löytyykö oma näkemys tutkimustyöhön tuurilla vai intuitiolla?

Sitä on vaikea sanoa. Minulle se löytyi Spinozan kautta. Kun tunnistin saman idean Platonilla kuin Spinozalla, Platon alkoi kiinnostaa. Kehitin Platonin ns. ideoitten teoriasta mielestäni hyvän minua tyydyttävän selityksen. Idea-termi ei ole hyvä, koska kyse ei ole sen kaltaisista ideoista kuin mitä meidän tietoisuudessamme on. Ne ovat järjen rationaalisia olemuksia, eidoksia, muotoja. Katson että Platon tarvitsi niitä, jotta hän voisi selittää tämän meille tutun maailman ilmiöitä. Ideaopin muotoilu ei ollut Platonille itsetarkoituksellista, niin kuin usein

annetaan ymmärtää. Hän rakensi selityksen maailmalle, ja siihen hän tarvitsi muotoja. Muodot ovat minusta yksinkertaisesti järjen voiman teloksia. Ne ovat päämääriä, joihin universaali järjen voima pyrkii ja joissa tuo voima toteutuu täydellisesti. Aistittavassa maailmassahan se toteutuu Platonin mukaan vain osittain aineellisuuteen sisältyvien vastustavien voimien vuoksi.

Eli järki ilmenee näissä muodoissa.

Niin, muodot ovat puhtaita malleja niille ilmiöille, jotka vajavaisina ilmenevät meille aistien ja järjen yhteisessä maailmassa, kosmoksessa. Se on minusta hyvin luonteva ajattelutapa ja se on itse asiassa sama, miten myöhemmät rationalistit ovat selittäneet maailmaa.

Voiko sanoa, että järki ilmenee näissä muodoissa vai että järki on nämä muodot?

Muodot ovat järjen voiman teloksia. Ja Platonin mukaan sitten, kun joku saavuttaa teloksen, se realisoituu. Muodot ovat universaalien järjen täydellisiä toteutumia.

Itse ajattelen mieluummin kuten nominalistit, että järki on nämä muodot.

Niin, aivan. Ne ovat järjen toteutumia, järjen olemus toteutuu muodoissa. Sinä sanoit saman asian. Mutta tuo järki on voima, *dynamis* Platonilla. Se on *Timaios*-dialogin Demiurgi. Platon tekee eron *dynamiksen* ja sen toteuman välille. Olemassaolo, oleminen, on *dynamiksen* tuottamaa. Järki on *dynamis* ja muodot ovat se, missä *dynamis* toteutuu. Tällöin Platonin teoria tulee hyvin ymmärrettäväksi, järkevaksi ja yhtenäiseksi. Platon on siitä hankala, että eri dialogeissa hän esittää asioita eri tavalla. Tämä on kuitenkin se yhteys, jota kautta olen Spinozasta Platoniin tullut.

Olet myös puhunut eri yhteyksissä rationaalisen humanismin puolesta. Jäähvyäisluentosi otsikkona oli ”Eurooppalainen järki Platonista nykypäivään.” Miksi eurooppalaisesta järjestä on syytä puhua?

Se on se keskeinen ajatuskulku, mikä on kaikkein voimakkaimmin vaikuttanut eurooppalaisessa filosofiaassa. Ajatus universumista aktiivisena voimana, joka on viimekädessä järjen voimaa, rationaalista voimaa. Sen perimmäisen luonteen selvittäminen eri aikoina muodostaa keskeisen osan eurooppalaista ajattelua. Ei siis ainoastaan eurooppalaista filosofiaa vaan yleensä eurooppalaista ajattelua, poliittiset aatteet mukaan lukien. Tämän asian halusin tuoda esiin jäähvyäisluennossani.

Jos katsotaan nykyaikaa rationaalisen humanismin näkökulmasta, niin elämmekö me mahdollisuuksien vai uhkien aikaa?

Molempien tietysti, mutta erittäin suurien uhkien aikaa. Se johtuu minusta hyvin pitkälle siitä – jos ajattellaan (mikä on kyllä aika suuri väite) niin kuin Spinoza ja Platon ajattelisivat – että järjen voima ei vaikuta riittävästi ihmisten toimintaan, jossa on paljon irratiionaalaisia tendenssejä ja kaoottisuutta. Tämä on perusajatus yksinkertaistettuna.

Mikä tuottaa kaottisuutta – markkinavoimat, ihmisen perimmäinen irrationaalisuus...?

Markkinavoimat ovat vähän erikoinen asia. Irrationaalisuus kyllä, mutta ei siinä mielessä, että tehtäisiin mitä tahansa. Kyllä me toimimme päämäärätietoisesti, mutta päämäärien asettelut ovat lyhytnäköisiä.

Ehkä pitäisi pohtia, mistä lähtökohdista päämäärät asettuvat. Markkinavoimilla tahdon viitata pääoman logiikkaan, joka taloudellisella struktuurilla asettaa tietynlaisia pakonomaisia päämääriä, joiden tavoitteluun ihmisten on osallistuttava. Ajatellaan esimerkiksi kansainvälistä kilpailukykyä. Sitä ei kukaan ohjaa. Jos joku tietty maa päättää olla lähtemättä kilpailuun, miten käy? Huonosti käy.

Mutta jos ajatellaan pitemmälle, niin mitä ne markkinavoimat ovat? Me olemme markkinavoimat. Ne muodostuvat lopulta jokaisen yksilön toiminnasta. Viime kädessä, vaikka tämä ajattelutapa on individualistinen, kysymys on siitä, mikä ohjaa minun toimintaani, minkälaiset intressit. Platonilainen tai spinozalainen diagnoosi olisi se, että kuitenkin lyhytnäköiset intressit, halut ja pyyteet ohjaavat minun toimintaani. Että saan helposti ja nopeasti tyydytyksen. Narsistisen luonnontyyppin täytyy saada nyt-heti-välittömästi se, mikä tuntuu mukavalta. Manipulaatiolla voidaan ihmisten toimintaan vaikuttaa hyvin voimakkaasti ja tarjota halujen tyydyttämisen välineitä. Toiminta näyttää rationaaliselta siinä mielessä, että markkinavoimat toimivat niin kuin ihmiset haluavat niiden toimivan ja tuottavat sellaisia välineitä kuin niiden halutaan tuottavan. Tämä näyttää järkevältä ja sitä pidetään yleisesti rationaalisena. Mutta platonilaisessa tai spinozalaisessa mielessä minkä tahansa halun tyydyttäminen ei johda rationaaliseen lopputulokseen, ei yksilön eikä yhteiskunnan kannalta. Rationaalinen toiminta tähtää mielenrauhaan ja sopuisaan yhteiselämään, mutta mikä arvo näillä on markkinoilla? Ja eikö olisi rationaalista huolehtia myös elinvoimaisesta ja monimuotoisesta luonnosta?

Törmäsin aikoinani sellaiseen ajatukseen kuin ”itsenäistyneet yhteiskuntasuhteet”. Ajatus on se, että ihmisten yhteiselon aikana tietynlaiset yhteiskuntasuhteet ovat itsenäistyneet kuin mahtina ihmisiä vastaan. Toisaalta nämä suhteet toimivat ainoastaan ihmisten kautta, mutta ne ovat saavuttaneet rakenteellista itsenäisyyttä suhteessa ihmisiin. Tästä on mielestäni ristiriidassa kyse. Tämän dialektiikan kautta ihmisten ja rakenteen suhde toimii. Jos kaikki ihmiset päättäisivät, että tehdään asialle jotain, niin näin tapahtuisi. Kukaan yksittäinen ihminen ei voi sitä tehdä, koska hän joutuu pakostakin elämään tietyn, jo pitkän historian kautta muodostuneen rakenteen puitteissa.

Niin se toisaalta on, mutta minusta ongelma on vielä vaikeampi. Meistä jokainen haluaa välttää nälkää ja syödä hyvää, mielenkiintoista ja vaihtelevaa ruokaa, jossa on uusia makuja. Nämä ovat sellaisia tekijöitä, jotka tosiasiallisesti ohjaavat käyttäytymistä. Sen vuoksi täytyy

tuottaa ja tyydyttää näitä haluja. Näyttää siltä, ettei siinä ole mitään ristiriitaa, koska markkinavoimat tuottavat tuotteita, kännyköitä ja niiden uusia malleja sen vuoksi vain, että me haluamme niitä. Me tuotamme markkinavoimia. Filosofinen sanoma, jota koetin Platonia käsittelevässä kirjasessa tuoda esiin, on se, että aikoinaan Platon näki mihin kehitys johtaa, jos tyydytetään kaikkia haluja. Tämä on itse asiassa Platonin demokratiakritiikin pohjana. Platon ei kritisoi demokraattista systeemiä, vaan sitä, mihin demokratia hänestä perustuu: että tyydytetään jokaisen ihmisen jokaista halua, mikä tahansa se halu onkin. Tällä hetkellä puhe halujen hallitsemisesta tai järjen kontrollista kuulostaa jotenkin naiivilta ja ehkä vastenmieliseltä. Minä en näe mitään muuta keinoa kuin sen, että ajateltaisiin pitemmällä tähtäimellä, jotta nähtäisiin, mihin ollaan ajautumassa. Miksi pitää tyydyttää jokaisen ihmisen jokaista halua?

Mutta toisaalta yksittäisen ihmisen on vaikea käyttää omaa järkeään, koska yksilö syntyy valmiiseen systeemiin ja omaksuu vallitsevan todellisuuden luonnollisena ja itsestään selvänä. Yhteiskunnan, tämän erittäin kompleksisen systeemin, läpinäkyvyyttä on vaikea saavuttaa, jolloin sen voisi ymmärtää. On vaikea ottaa *ratio* käyttöön, koska systeemi ei ole sillä tavalla läpinäkyvä vaan tiheä erilaisten kudosten muodostama paketti.

Ja koska siinä on vaikea nähdä jotain väärää – mitä väärää siinä on, jos meille tuotetaan enemmän vaihtoehtoisia hedelmiä tai makuja? Ei siinä sinänsä mitään väärää olekaan. Platon ja Aristoteles sanoivat, että ei nautinnoissa sinänsä ole mitään väärää vaan siinä, mitä erilaisista nautinnoista seuraa. Se on se olennainen kysymys. Minkälaisia ihmisiä ja persoonallisuuksia meistä muodostuu, jos pienestä asti saamme tyydyttää jokaisen halun? Hankalia, vaikeita, yhteiselämä ja ihmisten kanssakäyminen kansainvälisellä tasolla käy vaikeaksi. Tämä on ydinkysymys. Pitäisi nähdä, mitä seuraa sellaisista asioista, jotka sinänsä näyttävät hyviltä, oikeilta ja viattomilta. Markkinavoimat periaatteessa syntyvät siitä, että tuotetaan sellaisia hyödykkeitä, mitä ihmiset haluavat. Ihmiset haluavat kännyköitä ja sen vuoksi ne menevät valtavasti kaupaksi. Eivät markkinat ole keinotekoisesti luotuja, vaan ne tulevat ihmisten käyttäytymisestä, jota markkinavoimat seuraavat hyvin tarkasti.

Itse kyllä ajattelen, että se on dialektinen liike.

On se niinkin. Asiakkaisiin pystytään vaikuttamaan, ja jotta tuote menisi kaupan, käytetään manipulatiivisia keinoja.

Filosofian tulevaisuus

Mikä on näkemyksesi filosofian nykytilasta? Missä näet filosofisen tutkimuksen suurimmat potentiaalit? Mihin suuntiin arvelat akateemisen filosofian liikuvan tulevaisuudessa?

En minä osaa vastata noihin. Nykyisin on tyypillistä,

että filosofia hajaantuu enemmän ja enemmän, filosofian kirjo laajenee. Kun minä opiskelin Helsingissä, se oli rajoittunut hyvin selvästi analyttiseen filosofiaan johtuen Kailasta, von Wrightistä, Hintikasta, Ketosesta ja Sten-iuksesta. Tämän jälkeen on tullut räjähdysmäisesti erilaisia suuntauksia ja lähestymistapoja. Tilanne on vähän sama kuin monikulttuurisessa yhteiskunnassa, on vaikea ennustaa, mihin suuntaan se kehittyy. Näyttää siltä, että analyttisellä käsitteellisellä työskentelyllä ja selvittelyllä on voimakas keskeinen asema filosofiassa – Kantin mielessä. Se tulee olemaan Suomessa voimakas. Se johtuu koululaitoksesta ja perinteestä.

Mutta mannermaisesta filosofian osuushan on yhä enemmän kasvanut.

Mannermaisessa filosofiassa on hyvin paljon analyttistä. Kyllä minusta Habermas on malliesimerkki analyttisestä filosofista. Heidegger on vähän ongelmallisempi, mutta kyllä hänkin suorittaa filosofista analyysiä. Minä luulen, että mannermaisessa filosofiassa suuntauksat vaikuttavat toinen toisiinsa. Filosofiassa jää kuitenkin aina tietty keskeinen alue käsiteanalyysille. Filosofia ei voi olla minusta filosofiaa, ellei siellä ole käsiteanalyysiä. Mutta en minä lähde ennustamaan, mihin suuntaan filosofia kehittyy.

Mikä filosofinen ajatus on sinua viimeksi sykähdyttänyt?

Luen tällä hetkellä Descartesia, *Metafyysisiä mietiskelyjä*. Kehittelen omaa tulkintaa mielen ja ruumiin interaktion ongelmasta Descartesilla. Puolustan sitä näkemystä, että se on kausaalinen eikä Descartesin kausaaliteoriassa ole mitään semmoista, mikä tekisi sen ongelmalliseksi. Interaktio on kausaalista eikä se ole ongelmallista! Descartesilla on sellainen termi kuin unioni eli ruumiin ja mielen ykseys, minkä perusteella hän voi yhtä aikaa puhua substantiaalisesta ykseydestä, ikään kuin siinä olisi yksi substanssi, jossa on mieli ja ruumis. Toisaalta hän erottaa täysin jyrkästi mielen omaksi substanssiksi ja ruumiin omaksi substanssiksi. Descartesin kantahan on se, että mieli ja ruumis muodostavat täydellisesti toimivan ykseyden ja toisaalta ne ovat kaksi eri substanssia.

Tämä on hyvin jännittävä asia. Kysymys on siitä, mitä Descartes tarkoitti kausaalisuudella ja ennen kaikkea kausaalisella voimalla. Tulkintani perusajatus on yksinkertainen. Descartesin mukaan kausaalisen voiman luonnetta ei ole mahdollista ymmärtää sen enempää ajattelun kuin ulotteisuudenkaan käsitteistä lähtien vaan kysymys on yleisestä pyrkimyksestä muutoksiin, joka tulee esille yhtä hyvin kappaleiden vaikuttaessa toisiinsa kuin mielen ja ruumiin välisessä vuorovaikutuksessa. Toisin sanoen kaikessa kausaalisessa vaikuttamisessa on kysymys yhdestä ja samasta voimasta, joka toimii tiettyjen yleisten lakien mukaisesti. Descartes ei koskaan kehittänyt tätä ajatuskulkua systemaattisesti, mutta se näyttää olleen hänellä mielessä, kun hän vastaa kysymyksiin, miten aineeton mieli ja aineelliseen ruumiin voivat olla kausaalisessa vuorovaikutuksessa keskenään. Kausaalisuus ei vaadi biljardi-

pallojen tyyppistä kosketusta, eihän mieli voi koskettaa ruumista eikä ruumis mieltä. Mutta mielellä on samaa kausaalista voimaa liikuttaa ruumista ja ruumiilla aiheuttaa liikutuksia mielessä kuin biljardipallolla liikuttaa toista palloa. Tämä on keskeisintä analyysissäni: miten Descartes ymmärsi kausaalisen voiman?

Mitä haluaisit sanoa nyt opintojaan aloittavalle nuorelle filosofille?

Älä, älä jatka – älä ainakaan ryhdy tutkijaksi. No, tämä oli leikkiä. Ongelmana on tietysti vaikea työllisyystilanne. Lahjakkaita tutkijoita on paljon, liian paljon, ja vain muutama heistä voi saada edes pätkätöitä puhumattakaan että saisi jotain pysyvää. Tämän sanoisin ensimmäisenä nuorelle opiskelijalle, ja niinhän aina sanohtaan. Työllistyminen on vaikeaa, ja se on vakava asia.

Vai tarkoittiko filosofista suuntautumista? Tähän en antaisi mitään ohjeita. Kyllä jokaisen pitää kuunnella omaa kiinnostustaan. Ei mikään muu tuota hyvää tulosta.

Mutta minua todella ihan sääliää, kun ajattelee kuinka paljon Suomessakin on lahjakkaita tutkijoita – ihan kymmenittäin. Heillä on korkeatasoinen väitöskirja, kansainvälisiä suorituksia eikä tilaa sijoittua ole kuin yhdelle ja kahdelle. Eihän Suomessa sijoitu pysyvästi ennen kuin saa professuurin, muu on pätkätöitä. Akatemiakin on mennyt siihen, että annetaan vain yksi kausi riippumatta siitä, miten toimii kauden aikana. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkimusuralla houkutellessa vähäksi aikaa, kolmesta viiteen vuodeksi, jonka jälkeen työsuhte ei enää jatku ehkä missään. Väittelyn jälkeisen uran varmistamiseen pitäisi panostaa enemmän. Väitöskirjan tekijöille annetaan tukea, mutta väitöksen jälkeen ollaan oman onnen varassa. Mutta eihän siinä vaiheessa tällaisia ajatella, kun lähdetään opiskelemaan filosofiaa, en ainakaan minä ajatellut.

Kiitoksia haastattelusta.

Nyt sinä kyllä myöhästyit junastasi. Koska seuraava lähtee?

Viite

1. Englanniksi *virtue*, latinaksi *virtus*.